16

FRIDERICO THIERSCHIO

SUMMO VIRO

SACRA SEMISECULARIA

DIE XVIII. MENS. IUN.

QUO DIE ANTE L ANNOS

PHILOSOPHIAE DOCTOR

GOTTINGAE RENUNTIATUS EST,

CELEBRANDA

PIIS VOTIS GRATULATUR

LEONARDUS SPENGEL

MONACENSIS.

INEST COMMENTATIO DE EMENDANDA RATIONE LIBRORUM

M. TERENTII VARRONIS

DE LINGUA LATINA.

MONACHII MDCCCLVIII.

TYPIS CAROLI ROBERTI SCHURICH.

M. Terentii Varronis libri de lingua latina multiplici rerum doctrina instructi, digni quos magna exeutiamus diligentia, adeo corrupti leguntur, ut in his saepius nos hariolari quam divinare necesse sit. Quos cum Pomponius Laetus, civis Romanus c. a. 1471 primus publicasset, in praefatione haec professus est: *ubi librarii litteras mutaverunt, correxi; in his quae inscitia penitus corrupit, non ausus sum manum imponere, ne forte magis depravarem;* extremis vero Varronis verbis addidit: *Finis eius quod invenitur Marci Varronis. Parce qui legeris, si aliqua minus polita inveneris, nam ita ex omni parte sive seculum fecerit, sive librarii volumen quodvis corruptum erat, ut necesse fuerit aucupari hinc inde sententias: ideo sine rubore veniam dabis et errori manum imponas Pomponius tunc orat. Vale.* Eius recensionem ut fere fieri solet, secuti sunt omnes editores; nemo enim nisi pluribus codicibus adhibitis, quae ex eius ingenio illata erant, perspicere poterat. Usus est scripto libro deterioris notae, simili Guelferbitano (M), qui male descriptus est nec manu emendatrice vacat. At Pomponius non pauca nec levia, sed plurima et gravissima sua auctoritate correxit, multa industrie et recte, plura perverse et minus verecunde; id quod nunc cum ubique codicum lectio appareat, certissime evinci potest. Parentem vero omnium esse Florentinum (F), alibi demonstratum est, cuius varietatem diligentissime enotatam Henrici Keilii nobis obtulit benevolentia; quare si rectius et certius quam antea de hac re iudicare licet, id optimi viri industriae et humanitati debemus.

Usi sumus in repetitis curis horum librorum:

F Florentino a Victorio Lagomarsino, H. Keilio collato*),
G Gothano, a nobis collato,
H Havniensi, a Niebuhrio excusso,
M Guelferbitano, a nobis evoluto,
V Vindobonensi, a nobis inspecto,
a Parisiensi 7489
b „ 6142
c „ 7536 a Donndorfio collatis,
P Basiliensi a nobis tractato,
B incerto cuius varietatem Victorius in Gryphiana adnotavit.

*) Merklinus Quaestiones Varronianae (catal. lect. Dorpat. 1852 p. 9 dicit *cod. Laurent. 51, 10 quem Florentiae contuli.*

At quis, inquit, fonte aperto turbidas aquas quaerit? is qui limpidum caput nondum invenerat, sed ut inveniret, omnem operam impendebat; nec id fecisse me poenitet; nam et librarii quaedam recte correxerunt, et quae discrepant in principe editione a nostris libris, ab ipso Pomponio Laeto coniectura illata esse apparet.

Maxime concinunt G H a, in quibus interdum graecis litteris exarata sunt quae latinis scripta sunt in F., v. c. p. 316 *ἐπιγραμμάτιον* in H a, et lacuna in G, ubi F *epigrammation*, sic *ἀναλογία* pro *analogia;* sic p. 537 H *analogian,* non *analogiam* quod in F et ceteris, item H et p. pag. 524; nec minus animadvertendum saepissime antiquas verborum formas in illis inveniri *quoius, quoi, quom, quur maxume,* ubi in ipso fonte, F, *cuius, cui, cum, cur maxime* scriptum extat. Erant iam tum docti qui Varronem vetustam scribendi rationem secutum esse probe tenerent, ideoque hanc eius libris suo ingenio, non libri autoritate inferrent; sic p. 200, 1 in F scriptum *quod tibicines cum feriati vagantur per urbem,* ubi recte Laetus *tum* correxit, sed illi exhibent *quom.* Varronem *quom* scripsisse certum est, in F vero plerumque corruptum apparet ut p. 485 *quo,* alibi *q̃m* (quoniam), p. 285 *qũo,* p. 391 *quomodo.*

Augustinus dativum et ablativum in *eis* reposuit, *heis verbeis*, sed Varro longius progressus est; ipse enim nominativum multitudinis in E et I finiri p. 515 tradit, et in F multa eius rei supersunt vestigia, ut p. 573 *Boebiei, Boebieis* p. 329 *scirpeis*, p. 475 *hinulei* p. 481 *iei* et saepius; I productum diphthongo EI scriptum esse docet p. 427 corruptum illud: in *infei inei teis articulis,* quod Pomponius pessime in *his tribus* mutavit, nos *infeineiteis* i. e. *infinitis* latere vidimus. Hinc facile quivis semel monitus plurima refingere potest v. c. p. 552 *voluntatem appello, cum unus quivis a nomine alio imponit nomen, ut Romulus Roma,* ubi *alio* Aldus primus reposuit, F *alie*, ceteri *alię*, tum *Romae,* ut satis appareat autorem dedisse *aliei imponit . . Romae.* p. 503, 1 non *utri* in F, sed *utre . I.*, id est *utrei.*

Quamvis hi tres libri inter se admodum conveniant, tamen singulis singula insunt, nec alius ex alio descriptus, p. 313 lacunae indicium verbis in H a notatum, in G neglectum, ergo ex hoc illi descripti non sunt; paulo supra vero p. 310 lacunae signum in a convenit cum F, non cum H. P. 485 dittographia in F ut saepius *vocatur*; e ceteris vero solus H *vocatur* praestat, reliqui omnes *dicatur,* nec correctiones desunt v. c. p. 424 recte supplent *et quae habet tempora.* P. 575 *(in) primo genere ab imposito ad naturam proficiscimur,* nunquam ita Varro *impositum* dicit, semper id quod solus G praebet *impositione.* P. 554 quatuor verborum genera quae declinantur, enumerat Varro, substantiva quae casus neque tempora habent, verba quae tempora neque casus habent, participia, quae utraque, adverbia, quae neutra habent, quibus haec addit: *ex hac divisione singulis partibus tres reliquere dissimiles,* sic F et omnes praeter a, in quo recte *relique,* hoc solum verum est, neque aliud quod propius ad litteras accedat, velut *reliquae vere dissimiles.*

Arctissime cohaerent Vindobonensis (V) et Basiliensis (p), qui saepius soli fontem F exprimunt; neuter tamen ex altero descriptus, nec correctiones et interpolationes desunt, v. c. p. 363 *numen dicunt esse imperium dictum ab nutu, omnia sunt eius imperium maximum esse*

videatur, ubi quaedam verba propter simile cadens exciderunt, sic fere supplenda: *dictum ab nutu, cum, cuius nutu omnia fiunt, eius* . iam vide quid in V extat: *numen dicunt esse imperium dictum ab nutu omnia sunt eius et est in Alemania imperium ab antiquissimo tempore . imperium maximum esse videatur* . hinc librum in Germania exaratum esse docemur nec res notatu indigna est; atque hoc emblema in p non legitur, neque ipse tamen interpolationis immunis est; tria enim nova verba in fine addit: *esse videatur et mundi dominus.* Aliae quoque adnotationes margini adiciendae verborum ordini illatae sunt, ut p. 165 *eodem anno apertam imo clausam* . ℞. *Livii i. Super lectulis*, ubi praeterea marg. p. *scripture error appertissimus* . y *enim clausa.*

Lepidum est quod p. 337 Varronis verbis *latrones dicti ab latere, qui circum latera erant regi* adscriptum est *solebant collaterales regum viri fortes atque integri esse, sed latrones dici; nunc dicuntur aliter, sed latrones veri sunt.* Interdum haereas et Varronis esse credas quae lectoris sunt expositiones, ut p. 407 . *contra naturalem declinationem dico, quae non a singulorum oritur voluntate, sed a communi consensu . itaque omnes impositis nominibus eorum item declinant casus atque eodem modo dicunt huius Artemidori et huius Ionis et huius Ephesii, sic in casibus aliis,* ubi V p *huius ephesis. Sic rectus plerunque voluntarius, obliqui naturales semper . sic in casibus aliis;* egregie sane ad Varronis sententiam, sed merum interpretamentum esse nec excidisse aliquid per ὁμοιοτέλευτον, et ordo rerum et fons codicum F satis ostendit.

B e solis P. Victorii copiis notus nec ab eo descriptus quantum docti cuiusdam Itali manum emendatricem perpessus sit, vix credas; omnia enim quae in his libris a vulgari linguae latinae usu recedunt, quae in Varrone sunt plurima, audacissime removit, corruptis verbis ubique sensum qui haud incommodus esset, ex ingenio suo intulit, effecitque ut antiquus et horridus, si dis placet, Varronis sermo iam tersus et elegans omni carens difficultate esse videretur . inde factum, ut is corrector, cui nulla inest auctoritas, nulla fides, Ant. Augustinum falleret, qui Romae 1557 vulgatam quam dicunt, lectionem curavit. Vestigium hujus codicis nullum invenimus, fortasse in schedis Ant. Augustini Neapoli servatis latet. Eius autor codice quidem usus est, sed iam Laeti editione niti videtur. P. 397, ubi Varro a primo genere cur verba declinata sint, ad secundum in quibus declinata sint, transit, haec leguntur: *causa inquam cur eam ab impositis nominibus declinarint, quam ostendi. Sequitur in quas voluerint declinari aut noluerint, ut generatim ac summatim item informem.* Haec corrupta sic in F et ceteris, Laetus primus correxit *eas,* quid vero in B extat? is vocabula quaedam propter simile cadens excidisse censens dedit: *causa inquam, cur eas voces quae descendunt a recto, caussa est, cur eas ab impositis nominibus* quae ipsa sententiam non explent; haec dare non poterat interpolator, si *eas* quod Laetum primum intulisse monui, eum latuit; ergo Laeto posterior est. Sensum vero et constructionem corrupti loci sic fere restitues: *causam cur verba ab impositis nominibus declinarint, quoniam ostendi, sequitur, in quo voluerint* . . . Est vero vir ingeniosus et insigni doctrina, cuius exem-

plum invenimus p. 79 de aris Tatii regis voto Romae dedicatis: *nam ut Annales dicunt, vovit Opi Florae, Vediovi Saturnoque, Soli Lunae, Volcano et Summano, itemque Larundae, Termino, Quirino, Vortumno, Laribus, Dianae Lucinaeque*, ubi postrema verba sunt in B *Dianae Cloacinaeque;* miram hanc deam Dianae adhaerentem, ut alia multa ex ingenio sumptam censui, nec in Dionysio II, 50 ubi eandem rem tractat, quidquam traditum est; postea vero eius originem in Augustini libro de civitate dei 4, 23 reperimus: *Ut quid Titus Tatius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanum, Lucem et quoscumque alios addidit, inter quos etiam deam Cloacinam Felicitate neglecta?* Augustinum ex Varronis antiquitatibus rerum divinarum haec, ut plurima, hausisse certum est; idem 6, 10 ex Senecae libro contra superstitiones: *Cloacinam Tatius dedicavit deam*; putavit igitur iure suo doctus ille corrector horum locorum haud immemor eum honorem Cloacinae etiam in libro de lingua latina negandum non esse, et Lucinae loco Cloacinam substituit.

Ex his iam quae in principe editione Pomponius Laetus sua auctoritate correxerit, demonstrare possumus. Lacunam integri folii p. 280 in qua principium libri septimi erat, quatuor his versibus sibi explere visus est: *Temporum vocabula et eorum quae coniuncta sunt, aut in agendo fiunt, aut cum tempore aliquo enuntiantur, priore libro dixi; in hoc dicam de poeticis vocabulis et eorum originibus, in quis multa difficilia, nam* . haec quae in nullo scripto leguntur, primus de suo dedit, et miraberis hominis audaciam, qui cum in libro inveniret: *repens ruina aperuit ut verbum quod conditum est e quibus litteris oportet, inde* deletis tribus primis verbis, ut particulam *nam* ab ipso excogitatam sequi videretur constructio, nova addita interpolatione sic pergeret: *nam | ut verbum quod conditum est ex quibus litteris oportet scribi aperiam . Inde* . Vides quanta insit vulgatae quae dicitur lectioni, quam omnes religiose exprimebant, fides; en alterum exemplum; pag. 89 libri scripti cum F *Sodales Titii dicti quas in auguriis certis observare solent,* corrupte sane nec integre; supplevit lacunam Laetus verbis *dicti ab Ticiis avibus quas;* atqui hae Titiae aves ex uno hoc Varronis loco notae non ex antiquitate, sed ex Pomponii Laeti ingenio in hos de lingua latina libros evolaverunt. Nos igitur ne dubius haereret lector, Laeti commentis ubique eius nomen adscripsimus.

Saepe sensum Laetus restituit, neque tamen mutatio, qua hunc reddit probanda est, v. c. p. 549

> *item propinquiora genere inter se verba similem saepe pariunt errorem, ut in hoc quod Nemus et Lepus videtur simile esse, cum utrumque habeat eundem casum rectum, sed non est simile, quod eis certae similitudines opus sunt, in quo est ut in genere nominum sint eodem, quod in his non est; nam in virili genere [nominum sint eodem] est Lepus, ex neutro Nemus; dicitur enim hic lepus et hoc nemus. Si eiusdem generis essent, utrique praeponeretur idem ac diceretur aut hic lepus et hic nemus, aut hoc lepus et hoc nemus.*

verba male repetita, quae Augustinus primus delevit, inclusimus, ut genus errorum

quo codex impletus est, oculis aspiceretur; postrema vero transpositione sanavit Laetus; nam in F est *aut hic lepus aut*[1]) *hic nemus aut hoc nemus hoc lepus*, non transponendum *Lepus* et *nemus*, sed vocabulum iisdem litteris repetitum potius excidit: *diceretur aut UT hic lepus, hic nemus, aut UT hoc nemus, hoc lepus.*

Fontem lectionis, codicem F, secuti sumus in recensione quam intus servavimus, in corruptis, ne coniecturae locus emendaturo deesset, in incertis et dubiis, ne deteriora melioribus praeferrentur, in omnibus fere, ut qualis ex antiquitate nobis traditus esset textus constaret; quare et nostrae et aliorum opiniones haud improbabiles in inferiore margine indicantur; non enim in vulgarem nec in elegantiorum hominum usum, quibus satis convenit Mülleri recensio, sed ut docti quae restarent ad emendandum perspicerent, et codice F adiuti meliora reddere conarentur, hanc curavimus editionem; inde factum est, ut raro doctorum emendationes, nec nisi quae omni cavillatione superiores essent, reciperentur; quorum in numerum praeter triumviros optime de his libris meritos, Adr. Turnelius, Jos. Scaligerum, Fulvium Ursinum (nam huius sunt quae in Scioppii editione leguntur) Od. Müllerum grato animo referimus; is enim plura a nobis frustra tentata feliciter expedivit.

Eidem Codici F saeculi XI rhetorica ad Herennium et oratio pro Cluentio inest, quorum illa optimis libris qui nobis supersunt, neque praestare neque aequari videtur, oratio vero pro Cluentio aperte deteriorem sequitur familiam, ut Varronis opus de lingua latina in hoc uno libro nobis servatum (nam ceteri omnes ex hoc derivati sunt) cum omnibus mendis et erroribus immune correctorum manibus descriptum esse iure sit praedicandum. Quod si iam Florentinus eam censuram quam in B invenimus, perpessus esset, nemo verum investigando et coniectando reperire posset; nunc vero cum verba misere corrupta a librario cum fide sint depicta, in emendando via et ratione progredi, et quo magis quis ingenio et industria pollet, eo felicius veram autoris manum restituere licet; quae enim insunt interpolationes, cum explicandi causa vocabulum saepius invita Minerva adderent, casu magis quam consilio ex margine illatas esse dixeris.

Multa antiquitatis vestigia in eo superesse supra iam vidimus; adde mirum illum nominativum et accusativum p. 106 *lact* ab ipso Varrone ut videtur excusum, quem praeter F nullus servavit scriptus liber[2]) . item *pote* p. 31 *pot*EVEL ILLINC unde haec ex libro maioribus literis exarato descripta esse docemur.

Singularia insunt ut p. 424 bis *iam* legitur pro *eam*, fere semper *Savini*, *derectus*, *comune*, interdum *tepora, teporibus,* non *tempora,* p. 591 *opufuit.*[3])

---

[1]) id Victorius ex F enotavit, non *et* quod vulgo legitur; in Vp propter simile cadens verba *si ejusdem generis* et quae sequuntur ad finem usque exciderunt.

[2]) vide quae de hoc diximus Philolog. XI., p. 402.

[3]) cf. Lachm. ad Lucret. 29, sed p. 499 *opus fuit;* illud conferas cum p. 492 *enidicunt*, sic F, non quod ceteri omnes *enim dicunt*. Ibidem qnod legitur in editioue mea *poterint* pro *poterunt*, de quo

Varronis codicem F correctoris manu, qualis in B apparet, quod genus hominum his litteris maxime pernitiosum et erat et est, dedita opera non emendatum, vel ut rectius dicamus corruptum esse, supra monuimus; nihilo minus vero a librariis et lectoribus haud raro verba quibus obscuram sententiam explanarent, male addita esse, Prisciani autoritate, qui longiorem locum de aeris et argenti numis integre transtulit, confirmavimus. [1]) Quod si id genus emblemata detecta resecantur, integra autoris manus adest, cuius rei exemplum extat p. 503, ubi Varro causam, cur populus in aliis vocabulis multitudinis numerum adhibeat, in aliis fugiat docte explicat:

> *item qui reprehendunt, quod non dicatur ut Unguentum Unguenta, Vinum, Vina, sic Acetum Aceta, Garum Gara, faciunt imperite qui ibi desiderant multitudinis vocabulum, quae sub mensuram ac pondera potius quam sub numerum succedunt; nam in plumbo [oleo] argento* [2]), *cum incrementum accessit, dicimus [enim multum oleum] sic: multum plumbum, argentum, non [multa olea] plumba, argenta, cum quae ex hisce fiant dicamus Plumbea et Argentea; aliud enim cum argenteum; nam id tum cum iam vas; argenteum enim, si pocillum aut quid item; quod pocilla multa argentea* [3]), *non quod argentum multum. Ea natura in quibus est mensura, non numerus, si genera in se habent plura et ea in usum venerunt, a genere multo, sic vina et unguenta dicta; alii generis enim vinum quod Chio, aliud quod Lesbo, sic ex regionibus aliis; quae ipsa dicuntur nunc melius unguenta, cui nunc genera aliquot. Si item discrimina magna essent olei et aceti et sic ceterarum rerum eiusmodi in usu comuni, dicerentur sic olea et ** vina. Quare in utraque denique rescindere conantur analogiam et* [4]) *cum in dissimili usu similia vocabula quaerant* [5]), *et cum item ea quae metimur atque ea quae numeramus, dici putent oportere.*

integrum locum quem examinaremus descripsimus; quae inclusimus verba, male addita sunt ab eo qui Varronem non intellexit, cuius argumentum illis omissis et dilucidum et firmum est. Quod sequitur *ea natura in quibus est mensura* sanum non est, scrib. *ea autem in* , desunt vero quaedam paulo post quae sensum expleant, v. c. *a genere multo [dicuntur multitudinis*

---

vid. Lachm. ad Lucret. p. 238, incertum est; nam M. Laetus *poterit* exhibent et Victorius *n* suprascripsit, ut *poterint* in F legi credas; sed ceteri nostri vulgatam formam praebent, et oculatissimus Keilius tacet.

[1]) Ueber die Kritik der Varron. Bücher de lingua lat. p. 12 — 15 huiusmodi glossemata quae dicuntur, casu magis quam consilio invecta in nullo veterum autore desunt.

[2]) *argento* corr. vulg. *aceto* libri, illud verum esse verba *plumbea et argentea* docent, adde infra demum vocabula quae sub mensuram succedunt laudari; praeposuit ergo exempla quae sub pondus cadunt.

[3]) vulgo *argentea multa*, quae sensus caussa transposuimus.

[4]) sic vulgo; *analogiam sed* libri, in quo fort. est *analogias et*

[5]) sic scripsimus, *quaerunt* libri.

numero], *sic*. Tum corruptum illud *quae ipsa* quondam in *quare ipsa* mutavimus, sed praestare videtur: *itaque ipsa . . unguenta quam unguentum, cui* . Lacunam a nobis indicatam certo explere licet *sic Olea et (Aceta, ut) Vina,* nec minus certe quae sequuntur, restituas: *Quare in utraque re inique rescindere conantur.* Atque hoc exemplum quam multi errores in Varrone restent, si via et ratione examinantes progredimur, dilucide ostendit.

Simile est noni libri initium, cui maior procedit lacuna p. 456

> . . . *nesciunt docere quam discere quae ignorant; in quo fuit Crates, nobilis grammaticus, qui fretus Chrysippo homine acutissimo, qui reliquit περὶ ἀνωμαλίας lei libri, contra analogian atque Aristarchum est nixus, sed ita ut scripta indicant eius, ut neutrius videatur pervidisse voluntatem, quod et Chrysippus, de inaequabilitate cum scribit sermonis, propositum habet ostendere similis res dissimilibus verbis et dissimilibus similes esse vocabulis notatas, id quod est verum, et cum Aristarchus de aequabilitate conscribit et de verborum similitudine quarumdam inclinationes sequi iubet, quoad patiatur consuetudo.*

illud *lei libri* (sic F cum ceteris) numerum continet, sive *III libros*, ut Anonymus, sive *IIII*, ut Diogenes tradit, scribemus; tum Laetus iam sensu flagitante reposuit *et similibus dissimiles*, sed gravius mendum inesse videtur; neque enim hoc loco distinguit autor inter verba et vocabula, ut alterutrum abundet, et potius scribendum sit: *ostendere* [similis] *res dissimiles similibus verbis, et dissimilibus similes esse* [vocabulis] *notatas*. Optime vero restituit Müller *quom scribit* ex *conscribit,* sed praecedens *cum* non in *quod* mutandum erat; exorto *conscribit* requirebatur praepositio *cum,* quare delenda est. Aequabilitas vero est ipsa verborum similitudo, nec unquam dicit Varro *inclinationes* . Corruptum *quarundam* mutaverunt in *quorundam*, sed ne hoc quidem certum est; concinnitas et sententia loci sic restituitur:

> *et* [cum] *Aristarchus de aequabilitate quom scribit,* [et de] *verborum similitudinem quodammodo in declinatione sequi iubet, quoad patiatur consuetudo.*

p. 460 *cur in usu quodammodo sequenda,* quare nolui *quorundam* vel *quandam.*

P. 530

> *Item male conferunt Fui Sum. Ero, quod Fui est perfectum, cuius series sibi ut debet* [*in omnibus personis*] *constat, quod est Fueram Fui Fuero; de infectis Sum quod nunc dicitur, olim dicebatur Esum et in omnibus personis constabat, quod dicebatur Esum Es Est, Eram Eras Erat, Ero Eris Erit, sic huiuscemodi cetera omnia servare analogiam videbis* .

cum ineptum sit supra *personis*, Vertranius addidit *et formis*, at ibi omnino de personis autor non loquitur, sed de temporibus; verba ex inferioribus male translata inclusimus.

P. 569

> *Quod dico apertius sic fiet . Esto sic expositos esse numeros, ut in primo versu sit unum duo quatuor, in secundo decem viginti quadraginta, in tertio centum du-*

centi quadringenti . In hac formula numerorum duo inerunt quos dixi λόγοι, qui diversas faciant analogias, unus duplex qui est in obliquis versibus, quod est ut unus ad duo, sic duo ad quatuor; alter decemplex in directis ordinibus, quod est ut unus ad decem, sic decem ad centum. Similiter in verborum declinationibus est bivium, quod et ab recto casu in recto, ita ut formulam similiter efficiant, quod sit primo versu, hic Albus, huic Albo, huius Albi; secundo haec Alba, huic Albae, huius Albae; tertio hoc Album, huic Albo, huius Albi. Itaque fiunt per obliquas declinationes ex his analogiae hoc genus: Albius Atrius, Albio Atrio, per directas declinationes Albius Atrius, Albia Atria, quae scilicet erit particula ex illa vicenaria [atria quae scilicet] centenaria formula analogiarum, de qua supra dixi.

integer locus describendus erat, ut lector recte iudicare posset . Lacunam quae est in verbis *ab recto casu in recto* optime et vidit et explevit Müllerus: *ab recto casu [declinatur in obliquom et ab recto casu] in rectum.* Alteram vero lacunam quam vulg. postea indicavit: *hoc genus. Desunt quaedam* . *Albius* nullam esse alibi demonstravimus. In iis quae sequuntur, Augustinus in vulg. scripsit *ex illa ducennaria, tria quae scilicet centenaria*, Müllerus concinnitatem captans transpositis vocabulis: *Albius Atrius, Albio Atrio, quae scilicet erit particula ex illa binaria, per derectas declinationes Albius Atrius, Albia Atria, quae scilicet centenaria formula,* ubi nec res convenit et repetitum *scilicet* a Varronis more abhorret; schema vero hoc est

obliqui versus

directi versus			
	1	2	4
	10	20	40
	100	200	400

nos verba male repetita inclusimus, et scribendum est *ex illa denaria et centenaria formula,* sic alteram integram formulam refert, sed quaerere licet, an non *centenaria* mala sit emendatione illatum; nam ut supra dixit *unus duplex . . alter decemplex*, sic hic nihil requirimus, nisi: *quae scilicet erit particula ex denaria formula analogiarum, de qua supra dixi.*

Huic errorum generi, quo librarii verba male repetebant, quibus deletis iam integer fit locus, contrarium est aliud genus; saepissime enim propter simile cadens vel desinens oculi aberrantes media verba omittebant, nec fere folium est, quod non exempla praebeat, ut ex Varrone longam liceat segetem colligere. Saepe sensus ipse lacunam indicat, et haud raro jam Pomponius Laetus ex ingenio quae deerant, addidit, sed non ita, ut et causa, h. e. illud ὁμοιοτέλευτον appareret, quod Müllerus melius refingens correxit. P. 434 de participiis contra analogiam haec dicuntur:

Praeterea cum sint ab eadem origine verborum vocabula dissimilia superiorum, quod simul habent casus et tempora, quo vocantur participia, et multa sint contraria, ut amor amo[1]) *sero seror*[2]), *ab amo et eiusmodi omnibus verbis oriuntur praesens et futurum, et amans et amaturus, ab eis verbis tertium quod debet*[3]) *fingi praeteriti in lingua latina reperiri non potest; non ergo est analogia . sic ab amor et legor et eiusmodi verbis vocabulum eius generis praeteriti temporis fit, ut amatus*[4]) *[eram sum ero], neque praeteriti et futuri ab his fit. . non est ergo analogia, praesertim cum tantus numerus vocabulorum in eo genere interoierit*[5]), *quod dicimus . in his verbis quae contraria non habent, loquor*[6]) *et venor, tamen dicimus loquens et venans, locuturus et venaturus, quod secundum analogias non est, quoniam dicimus loquor et venor, unde illa erant superiora eminus servantur, quod [cum]*[7]) *ex his quae contraria recte non habent, alia efficiunt terna, ut ea quae dixi, alia bina, ut ea quae dicam, currens ambulans, cursurus ambulaturus; tertia enim praeteriti non sunt, ut cursus [sum], ambulatus [sum].*

in his egregie correxit Laetus *loquor et venor unde*, nam in libris est *loquor et venerant de*, sed male idem relativum inseruit *illa quae erant*, nec Müllerus locum expedivit: *unde illa superiora minus servantur, quod.* superiora sunt praesentis et futuri participia loquens et venans verbi activi quod non in consuetudine est. quare quaedam excidisse apparet sic restituenda .

quoniam dicimus LOQUOR et VENOR, [non LOQUO et VENO], unde illa erant superiora . eo minus servantur, quod ex his

---

Iam his disceptatis unum alterumve exemplum exhibeamus, ut quanta seges supersit appareat, doctorumque ingenia ad hos libros restituendos incitentur.

Pag. 92 rei militaris vocabula explicantur.

Praesidium dictum qui extra castra praesidebant in loco aliquo, quo tutior regio esset . Obsidium dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi posset inde; item ab obsidendo, cum id ideo facerent, quo facilius deminuerent hostis .

---

1) scrib. *amo, amor.*

2) hoc verbo non utitur Varro; reponendum est quod statim infra emergit et alibi saepe invenitur *lego, legor.*

3) imo *debebat.*

4) *amatus* recte corr. Laetus, *amaturus* libri, sed *eram sum ero* male addita sunt, nam de participiis, non de finitis verbis haec omnia dicuntur; itaque et in fine *sum* bis inclusimus.

5) sic H, quod verum videtur, *intorierit* F, *intus orierit* M V p, *inter orierit* G a, *interierit* Laetus.

6) fort. *habent ut loquor.*

7) *cum* inclusit Müller.

in his *praesidium qui*, nam sic F cum plerisque, recte dictum est, sed magis ex usu autoris nostri H b *praesidium dictum quod*, male vero *quia* edidit Laetus; hoc enim vocabulum Varro non admitit. Postrema verba corrupta sunt, nec varietate lectionis quae adest, quidquam proficimus, *ab absidendo* F, *ab obsidendo* G H V p, *ab asidendo* a, *ab assidendo* Scioppius, *ab abscidendo* Veneta . saepe Varro dubius a pluribus vocabulis derivat verbum cuius originem indicare vult, modo *aut*, modo *alii*, modo *potest vel hinc* vel simile addens, nunquam vero *item;* nam hoc absurdum est . Adde mirum illud *inde* quod praecedit; unde? ex loco scilicet in quo hostis inclusus obsidetur; at hoc non adest, neque sic contra rationem Varro scribere solet; et si probes hanc sententiam, tamen falsa est; non enim quo facilius deminuant hostis, sed ut tollant et devincant, obsident. Quare probe tenendum, illud *inde* non in libris legi, sed ex ingenio correctoris B in ordinem ab Antonio Augustino illatum esse; F enim et ceteri omnes praebent *in die*, corrupte sane, sed ut vestigia veri remaneant, quod si inveneris, reliqua quoque omnia aperta sunt; scripsit vero Varro

> *OBSIDIUM dictum ab obsidendo, quo minus hostis egredi posset . INSIDIAE item ab sedendo, cum id ideo facerent, quo facilius deminuerent hostis.*

exponit iam subsidium, auxilium, praesidium, obsidium, insidiae; potes *sidendo* retinere, sed vulgatum verbum *sedendo* praetuli.

P. 272 postquam antiquum vocabulum *inlicium* exemplis confirmavit, haec addit:

> *quare non est dubium, quin hoc inlicium sit, quom circum muros itur, ut populus inliciatur ad magistratus conspectum, qui consul vocari potest in eum locum, unde vox ad concionem vocantis exaudiri possit:*

in his sensu carent verba *qui consul vocari potest*, sed *consul* Laetus dedit ex conjectura, in F ceterisque est *ros*, quod male *cos.* esse censuit; sensum restituit Müller, *qui Quirites vocare potest*, emendans, at facilior est medicina, ut ne litera quidem mutetur, si quae sunt praecedentis vocabuli duae literae repetantur; latet enim in illo *QUIROS* dilucide *qui viros;* est vero hoc idem quod populum convocare; Macrobius I, 16. *Vitabant veteres ad viros vocandos etiam dies, qui essent notati rebus adversis; vitabant etiam feriis, sicut Varro in augurum libris scripsit in haec verba: viros vocare feriis non oportet; si vocavit, piaculum esto.* Hoc quoque exemplum, libros Varronis corrupte quidem, sed fideliter descriptos esse, ostendit; quod si librarius codicis F. monstrum illud *ros* non servasset, sed Laeti ingenio usus in *consul* mutasset, verum, quod a principis editoris tempore usque ad nostram aetatem nemo invenit, etiam in futurum lateret. Similis error est p. 575

> *Qui initia faciet analogiae impositiones, ab his obliquas figuras declinare debebit; qui naturam, contra; qui ab utraque, reliquas declinationes ab eiusmodi transitibus.*

facile quidem scripseris *ab utroque*, quod praecedit *in tertio ab utroque*, sed supra legitur p.

574: *analogia fundamenta habet aut a voluntate hominum, aut a natura verborum, aut a re utraque,* nec Varro dicit *reliquae declinationes* quae praeter casum rectum sunt, quare hic reddendum: *qui ab utraque re, obliquas declinationes ab eiusmodi transitibus.*

Paulo supra p. 565. *Sequitur tertius locus quae sit ratio proportione, quae a Graecis vocatur ἀνάλογον, ab analogo dicta analogia.* haec sana sunt, sed Augustinus de suo dedit; in F enim est *proportione agrece,* idque ceteri quoque servant praeter a, qui *a graeco* exhibet quod Laetus quoque edidit; relativum nusquam apparet; sed etiam *a graeco* correctoris est, et verum latet in *agrece,* scripsit enim autor *proportione. ea graece* vocatur. Ceterum recte veteres graecos vocabulum *ἀνάλογον* non declinasse, et in recentioribus solis inveniri *ἀναλόγου, ἀναλόγῳ,* ad Philodemum monuimus, quare et Varroni reddendum est, *ab analogon dicta analogia.* Idem vocabulum corruptum legitur p. 431 *quoniam . . ab unguento unguentaria dicitur, ἀναλογικῶς si essent vocabula, ubi caro venit, carnaria . . diceretur.* graeca verba, quae usus latinus respuit, Varro non admittit, et adverbium istud ex B correctione illatum est; in F et ceteris omnibus *analogion* legitur, unde *analogon* scribendum est. caeterum correctori Laetus praecessit, qui p. 418 *eo etiam magis analogicos dissimilia finguntur* suo marte satis infeliciter edidit; debebat enim potius *ἀνωμάλως* dici, sed libri ignorant illud auxilium, in quibus est: *eo iam magis analogias dissimilia;* exciderunt ibi quaedam verba quae sententiam integram reddant v. c. *analogias* [*esse negandum, quod non modo ab similibus*] *dissimilia finguntur.*

Pag. 395 de voluntaria declinatione

> *Qui si nonnunquam offendunt, non est mirum; etenim illi qui primi nomina imposuerunt rebus, fortasse an in quibusdam sint lapsi; voluisse enim putant singularis res notare, ut ex his in multitudinem declinarentur, ab Homine Homines; sic mares liberos* [*voluisse notari*], *ut ex his feminae declinarentur, ut est ab Terentio Terentia; sic in recto casu quas imponerent voces, ut illinc essent futurae quo declinarentur; sed haec in omnibus tenere nequisse, quod et una et dicuntur Scopae, et mas et femina Aquila, et recto et obliquo vocabulo Vis.*

in quibus plura sunt, quae diligentem lectorem Varronis offendunt; is enim concincitatem sequitur quam hic neglectam reperimus; cur in primo exemplo nude est: *ab Homine Homines,* in secundo *ut est ab Terentio Terentia,* et quod maioris est momenti, cur tertii generis exemplum desideratur? num excidit, an alius illa duo de suo adscripsit? Varronem ipsum inconstantus fuisse mihi non persuadeo. Verba *voluisse notari* Scioppius recte omisisse videtur, sed quid est: *ut illinc essent futurae quo declinarentur?* quid est quod non dicat quod requirimus *ut illinc obliqui* vel *in obliquos declinarentur?* an scripsit *esset futurum quo,* vel potius, cum casus indicare vult, *ut illinc essent futuri (futurei) quo declinarentur?* et illud *quo* Varrone haud in-

dignum non videtur mutandum esse. Deinde scripsit Müller, *quod et unae dicuntur Scopae,* facile probaveris hanc coniectionem, sed vulgatam defendit p. 418 *cum trinae fuerint Athenae, ab una dicti Athenaei, ab altera . . . ab tertia Athenopolitae* . nam non dicitur Athena, et tamen id fingitur, quare et nostro loco probum est, *quod et una, et dicitur Scopae,* nam hoc requiro. Denique postremum vocabulum notandum est; nam genitivi usum Varronis autoritate confirmari credas, sed hoc exemplo non utitur, reponendum id quod alibi offert *obliquo vocabulo Ovis* . p. 425 *an communi ut Iovis,* item coniicias *ovis,* nisi potius haec verba ut inepta delenda essent.

P. 487

Quod dicunt simile sit necne nomen nomini, imprudenter Aristarchum praecipere oportere spectare non solum ex recto, sed etiam ex eorum vocandi casu; esset enim deridiculum, si similes inter se parentes sint de filiis iudicare, qui errant quod non ab eo obliquis casibus fit, ut recti simili facie ostendantur, sed propter eos facilius perspici similitudo potest eorum, quam vim habeant, ut lucerna in tenebris allata non faciat, quae ibi sunt posita, similia sint, sed ut videantur quae sunt quoius dissint.

in his *spectari*, h. e. *spectarei,* item *esse enim,* non *esset* scribendum esse, nos argumentis confirmare opus non est, neque de filiis iudicatur, sed *e filiis iudicarei, errant;* gravius est *ab eo obliquis casibus* latine non dici, recte vero *ab eorum obliquis casibus* . Postrema sensus ut verbis inesset, scripsit ex B Augustinus *quae sint quaeve desint;* haec vero multum a litteris recedunt, quas leviter in codice mutatas esse vidimus, ut quo vehementior sit medicina, eo improbabiliorem esse correctionem certo evincas; una alterave littera mutata omnia in integrum restituuntur, quo fit, ut saepius sensum autoris quam ipsius verba invenire liceat; in his vero certo apparet id quod scripsit: *ut lucerna in tenebris allata non facit, ut, quae ibi sint posita, similia sint, sed ut videantur quae sunt, quoiusmodi sint.*
